УДК 378. 14

Міхненко Галина Едуардівна,

викладач, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. *Стаття присвячена розгляду питання необхідності формування у майбутніх фахівців такої інтегрованої якості особистості як інтелектуальна мобільність. Досліджується та виявляється місце даного виду мобільності серед інших її видів.*

Ключові слова: мобільність, інтелектуальна мобільність, академічна мобільність, інтелектуальна культура, Європейський простір вищої освіти.

Abstract. *The article considers the intellectual mobility of a specialist as an important integrated quality to be developed by students. The place of intellectual mobility in the hierarchy of various types of mobility is investigated.*

Key words: mobility, intellectual mobility, academic mobility, intellectual culture, European higher education space.

Постановка проблеми. В умовах розбудови Європейського простору вищої освіти сорок сім держав, учасниць Болонського процесу, спрямовують свої зусилля на цивілізаційну модернізацію своїх освітніх систем з метою забезпечення підготовки студентів для навчання за кордоном, не втрачаючи одночасно можливостей для продовження навчання у своїй країні. Участь у Болонському процесі стала одним з найважливіших чинників проведення реформ вищої освіти в Україні, спрямованої на забезпечення належного рівня якості вищої освіти як умови конкурентоспроможності українських випускників на європейському ринку праці.

Важливою умовою створення Європейського простору вищої освіти є сприяння академічної мобільності студентів, науково-педагогічних працівників, адміністративного складу; розвиток європейського співробітництва із забезпечення якості та європейського виміру вищої освіти [1, с.15]. Поступово розвиваються різноманітні форми підтримки молодих талановитих науковців для навчання у провідних наукових центрах світу, викладачі українських вищих навчальних закладів

(ВНЗ) проходять стажування за кордоном, укладаються міжуніверситетські двосторонні договори по обміну кадрами тощо.

Задля результативності даного процесу потрібно не лише створити умови для вільного пересування студентів у межах Європи, а й забезпечити формування цілого ряду особистісних та інтелектуальних якостей майбутніх фахівців, їхньої готовності до ефективної діяльності в мінливих соціально-економічних умовах

Мінливість технологій, зростання потоків інформації і необхідність з ними працювати, розширення творчого змісту праці висувають принципово нові вимоги до кваліфікації працівника, його моральної зрілості, загальнокультурного та інтелектуального рівнів. Домінуючим в освіті стає формування особистісних характеристик фахівця. «Засобом формування особистості при цьому стають освітні технології, продуктом діяльності – особистість випускника вищого навчального закладу, який має бути компетентним не лише в професійній галузі, але й мати активну життєву позицію, високий рівень громадянської свідомості, бути компетентним при вирішенні будь-яких завдань (задач), які ставить перед ним життя» [2, с.101].

Підвищення розмірів академічної мобільності студентів і викладачів зумовило зацікавленість проблемами мобільності не тільки на соціальному та економічному рівнях, але й у площині педагогічних досліджень, мета яких полягає у визначенні, обґрунтуванні та забезпеченні педагогічних умов формування важливих особистісних характеристик, серед яких – мобільність, зокрема інтелектуальна.

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. Проблема мобільності та її видів ще донедавна була традиційним предметом дослідження виключно соціологів, економістів, соціальних психологів. Можна виділити дослідження мобільності як активу людського капіталу (О. Білик), соціальної (Б. Барбер, П. Блау, Н. Коваліско), соціокультурної мобільності (Д. Чернілевський). Різні аспекти української трудової міграції (територіальної мобільності) висвітлені у працях таких вітчизняних вчених, як О. Малиновська, С. Пирожков та інших. Елементи структур професійної мобільності та академічної мобільності розглядають як українські (О. Симончук, С. Хаджираєва, Г. Щокін та ін.), так і російські та західні дослідники мобільності (Л. Горюнова, А. Татарнікова, М. Етвуд (M. Attwood),

Б. Тоунлі (B. Townley), А. Вард (A. Warde) та ін.). Психологічні аспекти мобільності розглянуто в працях Ф. Гайсина, Н. Мурадяна, Ф. Фаїзова.

Проводиться активна робота з дослідження педагогічних умов формування професійної мобільності педагогів (Р. Пріма, 2010), майбутніх офіцерів (А. Ващенко, 2006), кваліфікованих робітників (Л. Сушенцева, 2012). Досліджено критерії формування професійної мобільності майбутніх економістів (Є. Іванченко, 2005), соціально-педагогічні умови формування професійної мобільності менеджерів-аграріїв (Н. Кожем'якіна, 2006).

Протягом останніх десятиріч активно розробляється питання формування різних видів мобільності російськими науковцями: Е. Морильова (2001) досліджувала особливості формування соціально-професійної мобільності студентів у освітньому середовищі ВНЗ; С. Новолодська (2005) розглядає формування у студентів немовного ВНЗ професійної мобільності засобами навчального посібника з іноземної мови; С. Яковлева (2007) дослідила особливості формування соціальної мобільності спеціалістів у процесі вивчення іноземної мови у ВНЗ; С. Тиртий (2009) вивчає процес формування віртуальної мобільності викладача вищої школи у процесі підвищення кваліфікації; М. Вотинцева (2012) обґрунтовує важливість інтегрованого навчання іноземної мови як умови формування професійної мобільності економістів. Російська дослідниця Л. Меркулова (2008) розробила систему формування професійної мобільності спеціалістів технічного профілю засобами іноземної мови.

Окремо слід згадати дослідження вітчизняного науковця Л. Хорунжої (2009), спрямованого на вивчення способів формування інтелектуальної мобільності у старшокласників. Проблема ж формування інтелектуальної мобільності майбутніх фахівців ще не стала предметом окремого дослідження.

Постановка завдання, цілі статті. Завданням статті автор ставить обґрунтування необхідності формування у майбутніх фахівців такої інтегрованої якості особистості як інтелектуальна мобільність та визначення місця даного виду мобільності серед інших її видів.

Виклад основного матеріалу. Проблема гнучкості та мобільності професійних якостей фахівця, зокрема інженера, в сучасних умовах є надзвичайно актуальною, і не лише у зв'язку з розвитком ринкових відносин. Це пов'язано також і з тим, що сьогодні дуже важко розробити навіть приблизний прогноз потреб нашого

суспільства в тих або інших фахівцях. Як результат, багато випускників вищих технічних навчальних закладів відразу ж після їхнього закінчення переходять до розряду безробітних.

У світлі приєднання України до Болонського процесу метою інтеграції української освіти в європейську систему вищої освіти є формування конкурентоспроможності спеціалістів, причому провідними показниками якості професійної освіти стають мобільність і адаптованість особистості до умов динамічно мінливого середовища. Сьогодні в країнах з розвиненою ринковою економікою лише близько 20% зайнятого населення працює за спеціальністю, яку вони отримали в молоді роки в навчальному закладі професійної освіти, а 42% молодих людей змінюють профіль своєї діяльності в перші два роки по закінченні ВНЗ. Дослідники зазначають, що ускладнення технічних завдань, які потрібно вирішувати сучасному інженеру, вимагає його зосередження на тій чи іншій вузькій проблемі, тобто спеціалізації, а з іншого боку – зростання невизначеності в системі постіндустріального суспільства робить цю орієнтацію інженера ризикованою. Е. Тоффлер зазначає, що сучасній економіці обов'язково потрібні будуть люди, які можуть не мати навички у будь-якій одній на все життя спеціальності, але зможуть переміщувати ідеї з однієї сфери в іншу [3, с. 300].

Згідно з концепцією Е.Тоффлера, людська цивілізація проходить третю хвилю свого розвитку: у першій хвилі провідну роль відігравав речовий субстрат; у другій – енергетичний субстрат; третя хвиля – це хвиля, де головну роль починає відігравати інформаційний субстрат і у межах якої формується інформаційне суспільство. «Революція техніки комунікацій дає змогу кожному з нас скласти виразніше уявлення про себе. Вона диференціює нас далі. Вона прискорює сам процес, яким ми «приміряємо» образи до себе, і фактично прискорює наш рух через послідовні образи… Ми все більше опановуємо технологією свідомості» [4, с.345].

Сучасна епоха новітніх технологій, лавиноподібного прискорення змін та зростаючих інформаційних потоків породжує розгубленість людини, проте, водночас, спонукає її шукати можливості для реакції або пристосування до нових викликів сучасного технократичного суспільства, яке називають наразі суспільством знань. У дослідженні А.І. Субетто висловлюється ідея про входження людства у нову – четверту хвилю, де визначальним фактором виступає вже не інформація, хоча її роль

залишається високою, а інтелект – інтелект людини і сукупний інтелект суспільства. Інтелектно-інноваційна революція готує перехід до інтелектно-інформаційної цивілізації, в якій дві хвилі – «інформаційна» та «інтелектна», розкриваються більш повно [5].

У таких умовах висуваються нові вимоги до мислення людини. Формальна логіка та дискурсивне мислення виявляються недостатніми. Все більш важливим стає вміння мислити комплексно, образно, пропонувати не міркування, а конкретні рішення. Відповідно, актуалізується необхідність у нових способах практичної діяльності. Тому центральною ідеєю нової сучасної освіти стає «нескінченне протягом всього життя людини все більш повне усунення невизначеності її статусу у світі пізнавальних та діяльнісних практик, виявлення та розкриття все більш глибоких вимірювань її самості, нових глибин і масштабів її буття» [6, с.43].

У своїй концепції «ступенів навчання» Грегорі Бейтсон [7] приходить до висновку, що первинне навчання, або «протоновчання», є передачею певної суми знань; «вторинне навчання», або «навчання процесу навчання», є необхідним доповненням до «протонавчання», забезпечуючи необхідні результати до тих пір, доки зберігається стабільність того світу, відносно якого здобуто навички мислення. Під час «навчання третього ступеня» набуваються навички самостійної зміни варіантів мислення, яким учні оволоділи у процесі вторинного навчання, здатності переналаштовувати мислення з одного порядку на інший, що призводить до посилення його креативності, пластичності та набуває найвищої адаптивної цінності для життя [8]. При цьому ми погоджуємось з Л. Горбуновою, яка вказує на появу проблеми: "Як, набуваючи особливої пластичності мислення, без звички мислити лише певним чином (а не іншим), здатності переключатися з одного гештальту мислення на інший, не втратити при цьому цілісності світосприйняття, готовності контролювати ситуацію свого перебування в світі, здатності мислити проективно, вміння аналізувати ризики й передбачати небезпеки, бути не лише тактиком, а й стратегом свого життя? Як освіта може навчити адаптуватись до невизначеності й одночасно долати цю невизначеність?» [8, с. 66].

На нашу думку, вирішення даної проблеми можливе лише за умов зміни стратегії освіти, зокрема вищої професійної, важливими тенденціями якої мають стати гуманізація та інтелектуалізація освіти – посилення уваги до особистості

кожного студента як вищої соціальної цінності суспільства, врахування його психологічних особливостей, установка на формування спеціаліста з інтелектуально важливими якостями, однією з яких є інтелектуальна мобільність – предмет даного дослідження.

Науковці розкривають інтелектуалізацію освіти в XXI столітті як нову парадигму освіти, що основана на фундаменталізації, універсалізації, ноосферізації, гуманізації, інформатизації. Г. Єгорова під інтелектуалізацією розуміє цілеспрямований, систематичний процес, який орієнтований на формування інтелектуальної культури особистості та призводить до значної зміни людини, суспільства, соціуму [9].

Г. Єгорова обґрунтовує, що «динаміка формування інтелектуальної культури передбачає розвиток свободи творчої думки, переструктурування потреб і мотивів, оволодіння засобами самоаналізу, саморозвитку, особистісної рефлексії, розширення поля професійної підготовки як у межах внутрішньої системи, так і межах між різними інтелектуальними системами» [9, с. 23-24]. Формування інтелектуальної культури забезпечує особистісну та професійну спроможність, сприяє особистісному та професійному успіху за наступними показниками:

- висока конкурентоспроможність майбутнього інженера;
- інтелектуальна інтуїція;
- інтелектуальна відповідальність;
- інтелектуальна мобільність;
- інтелектуальна активність;
- інтелектуальна компетентність.

Реалізацію принципу інтелектуалізації науковець пов’язує з такими параметрами дидактичного процесу, як інтелектуалізація форм, засобів, методів, змісту, що забезпечують систему компонентів інтелектуальної культури: інтелектуальна мобільність, інтелектуальна компетентність, інтелектуальна активність, інтелектуальна відповідальність, інтелектуальна ініціатива [9].

Досліджуючи процес формування інтелектуальної мобільності майбутніх інженерів ми спирались на дослідження Г.Єгорової в тому плані, де вона визначає інтелектуальну мобільність як компонент та індикаторно-критеріальний показник сформованості інтелектуальної культури. Водночас, слід зазначити, що російський

науковець не приділяє уваги розкриттю сутності даного поняття. В її роботах зустрічаємо лише розуміння інтелектуальної мобільності як «здатності до соціальної взаємодії, готовності до становлення спеціаліста-інтелігента, інтелектуала під час отримання вищої освіти» [9, с. 24].

В 2011 році в Росії захищено дисертацію Т. Котмакової, в якій дослідниця обґрунтовує важливість формування особистісної мобільності як однієї з основних професійних характеристик майбутнього фахівця. За визначенням дослідниці особистісна мобільність – це інтегративна якість майбутнього спеціаліста, яка проявляється у сформованій мотивації до навчання, здатності до творчої діяльності, у ефективному спілкування та дозволяє особистості знаходитися у процесі активного творчого саморозвитку [10].

За Т. Котмаковою, критеріями сформованості особистісної мобільності є її компоненти: мотиваційно-когнітивний (знання про мобільність та її типи, мотивація досягнення успіху та пізнавальна активність), особистісно-розвивальний (рефлексія ти активний творчий саморозвиток) та комунікативно-поведінковий (ефективне спілкування, що включає в себе комунікабельність, гнучкість поведінки, активну адаптацію).

Слід відмітити, що дослідники аналізують той вид мобільності, який відповідає їхньому науковому інтересу. Ми погоджуємося з думкою Т. Котмакової [10], яка, описуючи різні типи мобільності, а саме, соціальну, професійну, академічну, соціокультурну та культурну, зазначає, що особистісна мобільність лежить в основі їхнього формування, а рівень їхнього розвитку безпосередньо залежить від рівня особистісної мобільності. Сформована особистісна мобільність дозволяє обрати траєкторію інших типів мобільності для активного самовдосконалення. Якщо ж особистісна мобільність, за Т.Б. Котмаковою [10], не сформована, тоді буде складно проявляти інші типи мобільності з позитивним результатом для індивіда, він буде чекати на допомогу ззовні та не зможе самореалізуватися.

Але, як відомо, особистість – суспільна людина, якій притаманні погляди на життя, переконання, розвинутий світогляд, яка активно реалізує своє здібності. Цінність і унікальність особистості не відкидають, а передбачають наявність її особливої структури. Вітчизняний психолог К. Платонов вживає вираз "функціональна динамічна структура особистості", розглядаючи її як складну

відкриту систему, що саморозвивається. К. Платонов вводить термін "підструктури" особистості, до яких "можуть бути включені всі відомі властивості особистості" [11].

Таких підструктур особистості автор виділяє чотири: 1) біологічна підструктура (типологічні властивості особистості, статеві і вікові психофізіологічні особливості); 2) підструктура форм відображення (індивідуальні психологічні особливості пізнавальних та емоційних психічних процесів, що формуються протягом життя людини); 3) підструктура соціального досвіду (знання, навички, вміння і звички, набуті в особистісному досвіді, шляхом навчання); 4) підструктура спрямованості особистості.

С. Максименко [11] зазначає, що статус п’ятої підструктури особистості мають також здібності як індивідуально-психологічні властивості, що визначають успішність і ступінь досягнення людини в певній діяльності. Разом з тим С. Максименко вважає даний розгляд особистості неповним відбиттям її структури і проходить до висновку, що існують п'ять підструктур і три наскрізні динамічно-плинні загальні якості (внутрішній світ особистості характер і психічні стани) [11].

Наведений нами аналіз структури особистості доводить, що не можна розглядати особистісну мобільність як єдину базову одиницю у ієрархії всіх видів мобільності. На нашу думку, такою одиницею є інтелектуальна мобільність (рис.1).

У попередньому дослідженні ґенези поняття «інтелектуальна мобільність фахівця» [12] ми розглянули сутність даного поняття. Тому, вважаючи недоцільним повторення викладеного матеріалу у межах даного дослідження, зауважимо лише, що так само, як поняття «професійна мобільність» набуло нового змісту, а саме – розуміння як якості особистості, а не руху, переміщення, так у теперішній час спостерігається перенесення акцентів щодо сутності «інтелектуальної мобільності»: від розуміння останньої як інтелектуальної міграції та обміну думками, ідеями до розуміння її як особистісної характеристики, якості, високий рівень сформованості якої стає основою мобільності особистості і може проявлятися у різних сферах життя.

Доповнюючи визначення Л. Хорунжої [13], ми визначаємо *інтелектуальну мобільність фахівця* як інтегровану особистісну якість, що системно поєднує інтелектуальні вміння, творчі інтелектуальні здібності, ознаки емоційного інтелекту та особистісні якості, які дають можливість фахівцю швидко віднаходити, обробляти й застосовувати інформацію, обирати оптимальні способи виконання завдань як

репродуктивного, так і творчого характеру та швидко змінювати види та форми інтелектуальної діяльності без зниження ефективності та результативності останньої.

Отже, розуміння інтелектуальної мобільності та її місце серед інших видів мобільності у сучасних наукових дослідженнях ми узагальнюємо наступним чином у Рисунку 1:

Рис. 1. Місце інтелектуальної мобільності серед інших видів мобільності.

Як бачимо, інтелектуальна мобільність є основою формування особистісної мобільності, що проявляється в інших її видах, що за сутністю своєю є відображенням різних сфер діяльності людини. Водночас, інтелектуальна мобільність визначається як критеріально-індикаторна складова інтелектуальної культури, формування якої в цілому забезпечить особистісну та професійну спроможність майбутнього фахівця-інтелектуала, творчої особистості, здатної вдосконалювати способи мислення в атмосфері інтелектуальної свободи та інформаційного різноманіття.

Висновки та перспективи подальших розвідок дослідження проблеми. На стадії виникнення інтелектно-інформаційної цивілізації необхідні нові підходи до

формування професійних якостей фахівця, зокрема інженера. Вищі навчальні заклади повинні працювати на перспективу розвитку суспільства, якому потрібні фахівці, які інтелектуально, психологічно, професійно готові вирішувати складні міждисциплінарні завдання професійної діяльності. Тому проблема формування інтелектуальної мобільності майбутніх фахівців є надзвичайно актуальною і значущою не тільки для України, а й для всієї європейської та світової спільноти.

Важливим напрямом подальшого дослідження інтелектуальної мобільності фахівця визначаємо вивчення та розробку моделі формування інтелектуальної мобільності фахівців.

Список використаних джерел

1. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад.: І.І. Бабин, Я.Я. Болюбаш, А.А.Гармаш та ін..; за ред.. Д.В. Табачника і В.Г. Кременя. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 100 с.

2. Михайлишин Г.Й. Провідні тенденції модернізації освіти в Україні / Г. Й. Михайлишин // Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України». – 2012. – № 3 (додаток 2). – Т.2. – С. 99-101.

3. Попков, В. А., Коржуев А. В. Теория и практика высшего профессионального образования: учеб. пособие для системы дополнительного педагогического образования / В. А. Попков, А. В. Коржуев. – М.: Академический Проект, 2004. – 432 с.

4. Тоффлер Е. Третя хвиля / Елвін Тоффлер; пер. з англ. А. Євса ; ред. пер. В. Шовкун. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 480 с.

5. Субетто А.И. Квалитология образования. / А.И.Субетто. – М., 2000. – 200 с.

6. В. В. Кизима. Новое образование для нового человека // Філософія освіти. – №2. – 2005.- С.36 – 61.

7. Бейтсон Г. Экология разума. Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии / Грегорі Бейтсон; пер с англ. – М.: Смысл, 2000.

8. Горбунова Л. С. Хаос versus порядок як контроверза мислення у кризовій культурі. Частина 1 // Філософія освіти. – №2. – 2005.- С.62 – 76.

9. Егорова, Г. И. Интеллектуализация профессиональной подготовки специалиста технического вуза: автореф. дис. … д-ра пед. наук: 13.00.08 [Електронный ресурс] / Г. И. Егорова. – Санкт-Петербург, 2005. – Режим доступа :

www.dissercat.com/content/intellektualizatsiya-professionalnoi-podgotovki-spetsialista-tekhnicheskogo-vuza

10. Котмакова, Т.Б. Формирование личностной мобильности как профессионального качества будущих специалистов в процессе обучения в вузе: автореф. дис. … кандидата пед. наук: 13.00.08 [Електронный ресурс] / Т.Б. Котмакова. – Хабаровск, 2005. – Режим доступа : http://www.dissercat.com/content/formirovanie-lichnostnoi-mobilnosti-kak-professionalnogo-kachestva-budushchikh-spetsialistov

11. Максименко С.Д. Загальна психологія: бібліотека українських підручників [Електронний ресурс] / С.Д. Максименко. – Режим доступу: http://libfree.com/182432604_psihologiyastruktura_osobistosti.html

12. Міхненко Г.Е. Генеза поняття «інтелектуальна мобільнсть фахівця» // Рідна школа: Науково-педагогічний журнал. – 2012. - №10 (994). – С.17 – 22.

13. Хорунжа, Л. А. Формування інтелектуальної мобільності старшокласників у навчальному процесі загальноосвітньої школи: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.09 / Л. А. Хорунжа; Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2009. – 22 с.